

Іваниця Артем Володимирович,
курсант другого курсу ФПФПКП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Круглова Ольга Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри цивільного
права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕСПРАВЕДЛИВІ, КАБАЛЬНІ ТА ІНШІ ЯВНО ОБТЯЖЛИВІ УМОВИ ЦИВІЛЬНИХ ДОГОВОРІ

Цивільний кодекс України передбачає право сторін самостійно формулювати умови договору на власний розсуд, однак їх свобода обмежується загальними вимогами розумності, добросовісності та справедливості, яким повинні відповідати договори як правочини.

У тих випадках, коли умова договору з певних причин не відповідає дійсній волі контрагента(ів), закон передбачає правові засоби для захисту «постраждалої» сторони. Зокрема мова йдеться про договори приєднання (ст. 634 ЦК України), та про правочини, укладені під впливом тяжкої обставини (ст. 233 ЦК України).

Згідно зі ст. 233 ЦК України правочин, вчинений особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним. Стаття 634 ЦК України передбачає, що наявність несправедливих умов в договорі приєднання є підставою для його зміни або розірвання, в той час як відповідно до ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» наявність несправедливих умов в договорі зі споживачем (які як правило, є договорами приєднання) є підставою для його зміни або визнання недійсним, а згідно зі ст. 207 ГК України несправедливі умови господарських договорів вже є нікчемними, так само як відповідно до ст. 633 ЦК України нікчемними є окремі умови публічного договору та окремі умови тих договорів, нікчемність яких закріплена підрозділом 1 розділу III ЦК України (Особливою частиною договірної права).

Зазначене свідчить про відсутність єдиного підходу зі сторони законодавця до визначення юридичної долі несправедливих умов у цивільних договорах і договорах приєднання зокрема. Вважаємо, що такий різнобічний підхід не можна пояснити ні суб'єктивними особливостями всіх перерахованих договорів, ні відмінностями у змісті несправедливих умов в кожному окремому випадку, а відтак, такі несправедливі (недобросовісні, явно обтяжливі, вкрай не вигідні) умови повинні визнаватись судом недійсними. У будь-якому випадку наступна динаміка договору (зміна, розірвання, недійсність і відповідно наступна реституція) покликані захистити сторону, яка уклала договір, не заснований на принципах справедливості, добросовісності та розумності.

Несправедливими умовами договору приєднання є такі явно не вигідні одній стороні договірні умови, які протилежна сторона договору сформулювала в односторонньому порядку, і, скориставшись своєю здатністю нав'язати їх своєму контрагенту, тим самим створила суттєвий дисбаланс між правами та обов'язками сторін по договору на свою користь та не врахувала при цьому інтересів її контрагента.

Правочином, який вчинено під впливом тяжкої обставини, є правочин,

який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах. Зазначені правочини були поійменовані в літературі як кабальні [1, с. 24; 2, с. 145].

Спільним для вказаних двох підстав визнання правочинів недійсними є наступне. По-перше, як у випадку договорів приєднання, так і у випадку кабального правочину мають місце вкрай не вигідні для однієї сторони умови укладеного правочину (у випадку договорів приєднання законодавець застосовує термін „явної обтяжливості”, що по суті не відрізняється від „крайніх форм не вигідності”). По-друге, в обох випадках правочин вчиняється добровільно, разом з тим присутні чинники, які спотворюють дійсну волю „потерпілої” сторони: якби не тяжкі обставини (здатність впливати на зміст договору), сторона не уклала б договір на таких не вигідних умовах. По-третє, і у випадку кабального правочину, і у випадку договору приєднання має місце недобросовісна поведінка контрагента „потерпілої” сторони.

Розрізняються вказані два склади недійсності за такими критеріями. По-перше, за характером обставин, внаслідок яких стало можливим укладення правочину: укладення кабального правочину стало можливим в результаті наявності тяжкої для „потерпілої” сторони обставини, в той час як укладення договорів приєднання на не вигідних умовах є результатом наявності життєвих обставин, які лежать поза площиною права, – правове значення має лише неможливість вплинути на зміст договору в силу його формулювання лише однією стороною.

По-друге, за значенням явно не вигідних умов для існування договору: у кабальних правочинах не вигідність умови стосується правочину в цілому, без цієї умови існування договору є неможливим (тобто не вигідність складає головну його умову), тому недійсним визнається весь кабальний правочин. У договорах приєднання не вигідність може стосуватися лише окремої частини договору, договір без такої умови може існувати надалі (тобто така умова може бути, і як правило, є другорядною), тому допускається визнання недійсною лише окремої договірної умови, при збереженні юридичної сили договору приєднання в цілому.

Бібліографічні посилання:

1. Исрафилов И. Кабальная сделка / И. Исрафилов // Законность. – 2000. – № 2. – С. 24 – 25.
2. Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. / И. В. Матвеев. – М.: ООО Издательство „Юрлитинформ”, 2002. – 176 с.